

Een Amerikaans historicus over de Overijsselse Patriottenbeweging

door Dr. M.A.M. Franken

W.P. te Brake, *Revolutionary conflict in the Dutch Republic: The Patriot Crisis in Overijssel, 1780-1787* (dissertation University of Michigan 1977).

Om verschillende redenen lijkt het mij alleszins gerechtvaardigd dat de redactie van de Overijsselse Historische Bijdragen haar kolommen heeft beschikbaar gesteld voor een recensieartikel over het proefschrift van de Amerikaanse historicus W.P. te Brake. In de afgelopen decennia hebben verschillende Amerikaanse historici monografieën over onze vaderlandse geschiedenis gepubliceerd, maar dat één van hen zich intensief heeft bezig gehouden met een onderzoek naar de gewestelijke historie, in dit geval van Overijssel, mag zeker een uitzonderlijk, zo geen uniek verschijnsel worden genoemd. We kunnen ons daarover alleen maar verheugen, omdat kennelijk ook internationaal het besef groeiende is dat bij de zo sterk gedecentraliseerde staatsinrichting van onze Republiek de gewestelijke en plaatselijke geschiedenis in de veelal vanuit nationaal-Hollandocentrische optiek opererende geschiedschrijving onderbelicht zijn gebleven. Juist internationaal bezien kan de bestudering van het regionale en lokale verleden leiden tot een helderder licht op de democratiserende bewegingen en revolutionaire ontwikkelingen die zich in veel delen van de Atlantische wereld gedurende het laatste kwart van de 18de eeuw voordeden.

Nu is niet alles wat uit Amerika komt goed, en wettigt alleen het feit dat een Amerikaans historicus een studie heeft gewijd aan een onderwerp uit de Overijsselse geschiedenis geen bespreking als deze. Dat doet echter wel de onweerlegbare kwaliteit van dit proefschrift, dat aan hoge wetenschappelijke eisen voldoet.

Het werk is opgezet als een soort drieluik. In het eerste deel (tot blz. 95) geeft de schrijver een samenvattend overzicht van de patriottencrisis in Overijssel en een scherpzinnige analyse daarvan. Bij mijn weten heeft hij daarmee het eerste algemene overzicht van de Overijsselse Patriottenbeweging geschreven. Het is een betrouwbare gids die door een boeiend landschap voert en ons ook wijst op de witte plekken in de kaart van onze kennis. Het ontbreekt daarbij niet aan verrassende doorkijkjes naar het nationale en internationale gebeuren in dit tijdvak. Opmerkelijk is hoe goed Te Brake geïnformeerd is over de gecompliceerde staatsrechtelijke regelingen en gewoonten in de verschillende steden en gewesten van de Republiek. Ieder die in dit tijdvak en met name in de patriottenbeweging is geïnteres-

seerd, kan ik de bestudering van dit eerste hoofdstuk van harte aanbevelen.

In het middelste, ongetwijfeld meest belangwekkende deel van het drieluik wordt ons binnen het bestek van een kleine honderd pagina's het tafereel ontvouwd van de felle partijstrijd tussen de patriotten en orangisten in Deventer. Door op vernuftige wijze gebruik te maken van het talrijke beschikbare archiefmateriaal is het de auteur gelukt een aantal interessante kwantitatieve aspecten en - in samenhang daarmee - sociaal-economische achtergronden van de Deventer partijtegenstellingen boven tafel te brengen. Hij heeft daartoe een originele methode aangewend door de aantallen ondertekenaars van de petities van 1782, 1783 en 1787 met elkaar te vergelijken, de identiteit van het merendeel van deze ondertekenaars te bepalen en vervolgens met behulp van de gegevens van de volkstelling van 1795 hun beroep en sociale positie vast te stellen. Op deze manier is hij erin geslaagd de opvallende verschuivingen in de partijtegenstellingen te Deventer in kaart te brengen. Zo toont hij overtuigend aan dat de Deventer gilden de motor zijn geweest van de patriottenbeweging en evenzeer dat diezelfde gilden zich in 1786 tegen de patriotten hebben gekeerd om een monsterverbond met de orangisten ter plaatse aan te gaan. Op goede gronden construeert hij ter verklaring van deze merkwaardige ontwikkeling een toenevende tegenstelling tussen de corporatieve gilden en hun belangen enerzijds en de 'particuliere' patriotten, die onder invloed stonden van de vele meer ideologisch bevlogen rechtsgeleerden en verlichte denkers rond het Athenaeum, anderzijds.

Hiermee heeft Te Brake nieuw licht geworpen op de politieke, sociaal-economische, maar ook mentale situatie binnen de stad Deventer. Met zijn onderzoek dat ongetwijfeld veel tijdrovend cijfer- en vooral ontcijferwerk zal hebben gevergd, heeft de auteur onze kennis aanzienlijk uitgebreid. Vooral in de bijdrage over Deventer uit het vorig jaar verschenen themanummer van de Overijsselse Historische Bijdragen over de patriotten in tien Overijsselse steden kon een dankbaar gebruik gemaakt worden van Te Brake's pionierswerk. Als mede-eindredacteur van dit themanummer wil ik dit feit nog eens graag onder de aandacht van de lezer brengen.

In een betrekkelijk kort slothoofdstuk (25 pagina's) heeft de schrijver zijn studie afgerond met een beschouwing over de partijtegenstellingen in Kampen en Zwolle in vergelijking met die in Deventer. Hoewel hij in de beide eerstgenoemde steden niet de beschikking had over het uitvoerige bronnenmateriaal dat in Deventer wel voorhanden was, weet hij een aantal overeenkomsten en verschillen in de aard en het verloop van de patriottenbeweging in de drie steden zichtbaar te maken. In Zwolle hebben de patriotten vanwege de zelfstandige positie van de gilden in nauwe samenwerking met hun sterke aanhang in de regentenkringen het breedste draagvlak onder de bevolking. Alle lagen daarvan zijn in overgrote meerderheid de zaak van de patriotten toegedaan en dat blijven ze ook in 1787. Anders dan in Deventer dus geen scheiding der geesten.

In Kampen daarentegen wordt de beweging van boven door de meente

op gang gebracht, in gang gehouden en binnen de perken gehouden. Daar valt van een brede gepoliceerde volksbeweging zoals in Zwolle weinig te bespeuren. De gilden hadden in Kampen hun zelfstandigheid als politieke en sociale organisatie verloren en de officieren van het vrijkorps werden er uit de regentenkring gerecruteerd. In Kampen - signaleert Te Brake - een Revolution from Above, in Zwolle een Revolution from Below. Hiermee is voor de auteur, die zijn plausibele verklaringen in alle bescheidenheid als hypothesen aandraagt, niet alles gezegd en verklaard: de grote waarde van zijn slotbeschouwing is juist dat hiermee een forse aanzet is gegeven voor verder onderzoek.

Uit het oogpunt van bereikbaarheid is het jammer dat de dissertatie van Te Brake niet in druk is verschenen. Gelukkig bevinden zich enkele exemplaren ervan onder meer in de Athenaeum Bibliotheek te Deventer en in het Rijksarchief te Zwolle, zodat de geïnteresseerden zich daar op de hoogte kunnen stellen van de belangwekkende inhoud. De schrijver heeft zijn proefschrift nog niet gepubliceerd omdat hij het als een voorstudie beschouwt voor een meer-omvattende publicatie over het ancien regime in Overijssel, die binnen afzienbare tijd zal verschijnen. Afgaande op de kwaliteit van dit 'voorgerecht' kunnen wij het verschijnen van zijn nieuwe boek alleen maar met hoge verwachtingen tegemoet zien, want wat wij nu al mochten proeven, smaakt zeker naar meer!